

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 123:[1: 32]Ролз

DOI 10.35423/2078-8142.2021.1.1.04

Л. А. Ситніченко,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: L.Sytnichenko@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7198-9157>

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ДЖ.РОЛЗА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ, МЕЖІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Автор статті аналізує теорію свободи у політичній філософії Дж. Ролза, втілену в його працях «Теорія справедливості» та «Справедливість як чесність», виокремлює запропоновані Ролзом основні типи взаємозв'язку свободи та справедливості в контексті теорії справедливості, заснованої на принципах пріоритету свободи, максимізації мінімуму та рефлексивної рівноваги. Послідовна, актуальна на сьогодні реконструкція філософії свободи Дж. Ролза спирається на його думку про те, що саме дослідження найкращого способу реалізації цінностей свободи та рівності в «базовій структурі суспільства» постає в якості основного предмета сучасної політичної філософії. У сформульованому ж Ролзом «визначенні пріоритету свободи» йдеться про вільних, рівноправних та чесних індивідів, які добровільно беруть на себе певні зобов'язання та обирають основні принципи справедливості, які насамперед стосуються свободи. У статті показано, що на засадах критичного осмислення ролзівської моделі свободи новітня політична філософія (в особах А. Гонета, О. Гьофе, М. Нуссбаум) прагне подолати традиційну дилему «негативної» та «позитивної» свободи і розробити її змістовний, реалістичний концепт. Йдеться про розширення «права свободи», про створення дієвої «справедливої свободи» (В. Керстінг, М. Нуссбаум, Ф. Петтіт), заснова-

ної на розумінні свободи як формуванні спектра можливостей для розвитку людини та її гідного буття. Саме виходу за межі переважно індивідуалістично-процедурного тлумачення свободи Ролзом і можуть слугувати спроби доповнити його принцип рівної свободи змістовною ідеєю про соціально-економічні і морально-етичні її засади. Уважне ставлення до роздумів Дж. Ролза дає можливість зробити висновок, що обстоювані ним права та свободи є наслідком взаємного визнання. Відповіді потребує лише питання про умови можливості справедливого обмеження свободи, а також справедливого виходу за межі вічної дилеми щастя та свободи. Адже межі свободи, а також її ціна, означені її соціальною природою, що втілюється в необхідності розширеного тлумачення інституцій, постійного узгодження нормативно-інституційних, правових вимірів свободи з реальним прагненням людей до свободи і справедливості.

Ключові слова: Джон Ролз, свобода, справедливість, теорія справедливості, межі справедливості, політична філософія, справедлива свобода.

Теорія справедливості Джона Ролза постійно, а особливо в рік його столітнього ювілею, є предметом міжнародних наукових дискусій та численних спецкурсів із сучасної політичної філософії. В Україні також є дослідники праць Ролза, серед яких відзначимо, насамперед, Т. Гардашук, Д. Гергуна, Р. Зимовця, Д. Кирюхіна, Д. Усова, Д. Шевчука, які не повторюють сумнівні тези про практичну неспроможність Ролзової теорії справедливості, а реконструюють та розвивають у вітчизняному соціальному та політичному просторі її основні складові. Проте на окреме дослідження може претендувати й філософія свободи Дж. Ролза, якій належить особливе місце в його політичній філософії. Основна ж проблема сучасної політичної філософії, як її формулює сам Ролз, – це дослідження найкращого способу реалізації цінностей свободи та рівності в «базовій структурі суспільства».

Думати разом з Джоном Ролзом не лише про справедливість, а й про свободу є досить плідною філософською стратегією. Саме таке бачення місця у сучасній політичній філософії Дж. Ролза, а саме – як одного з найвпливовіших мислителів не лише минулого століття, обстоює у своїй останній праці О. Гьофе [3]. Під впливом філософії

свободи та справедливості Дж. Ролза була написана і книга Ф. Петтіта «Справедлива свобода. Моральний компас сучасного світу» [7]. Визначаючи свободу в якості морального компасу для сучасного складного світу, Ф. Петтіт виокремлює особисту та політичну свободу. Щодо першої, то по-справжньому вільна людина мусить мати здатність та можливість ухвалювати важливі рішення без необхідності шукати дозволу іншого. Петтіт, слідом за Ролзом, говорить про розширення прав та можливостей, а також наполягає на тому, що «сама свобода (в контексті соціальної справедливості) є необхідним, засадничим благом: їй притаманна функція регулятивного ідеалу та масштабу критики несправедливості, спрямованих проти неї протестів» [7, с. 18]. А наявні життєві ресурси дають нам можливість не зважати на будь-яке несхвалення нашої поведінки. Важливим для реконструкції філософії свободи Ролза постає його розуміння ролі, завдань політичної філософії, з якого розпочинається праця «Справедливість як чесність, Новий проект» [8]. Ці завдання є, насамперед, практичними та стосуються пошуку раціонального і практично-спрямованого балансу між свободою та рівністю. Йдеться про виокремлення засад суспільної згоди з метою уникнення соціальних конфліктів [8, с. 19], а також про допомогу громадянам в орієнтації в оточуючому їх соціальному світі, розумінні його природи та історії. Третє завдання політичної філософії, як і філософії загалом (що сягає ще гегелівських «Основ філософії права»), – це «примирення, заспокоєння (вкоріненого в демонстрації того, як розвивалися суспільні інституції та досягли своєї нинішньої, раціональної форми) нашого розчарування та люти проти нашого суспільства та його історії» [8, с. 22]. У межах цього третього свого завдання, продовжує Ролз, політична філософія мусить говорити, зрештою, про зовнішні межі свободи, а також виконувати своє четверте завдання. Воно є синтезом трьох попередніх і полягає в дослідженні «меж політично-практичних можливостей суспільства» [8, с. 23], проте без надмірних обіцянь, щоб не перетворитися з «реалістичної утопії» на просту утопію. Сама проблема свободи стала, на думку автора найпопулярнішого в Німеччині не лише для фахівців, а й для широкого загалу вступу до теорії справедливості, рівності та свободи Дж. Ролза, В. Керстінга [5] осердям формування трьох основних,

тісно пов'язаних з іменем Ролза, напрямів сучасної політичної філософії: радикального лібералізму, комунітаризму та «егалітарного лібералізму» [5, с. 9]. І якщо два перших з названих Керстінгом варіантів спрямовані на критику теорії Ролза (особливо це стосується комунітаристів, які переважно завдяки Ролзу і набули своєї теоретичної ваги та значущості), то в межах «егалітарного лібералізму», репрезентованого іменами Р. Дворкіна, Т. Нагеля, А. Сена, теорія свободи Ролза демонструє можливості свого подальшого розвитку.

Важливою для розуміння образу свободи у творчості Ролза є його праця «Справедливість як чесність. Новий проєкт» [8]. Сказане стосується насамперед параграфів «Ідея вільних і рівних особистостей» та «Пріоритет основних свобод», які стали важливим втіленням його позитивної політичної антропології, де суспільство тлумачиться як «чесна система співпраці вільних та рівних особистостей» [8, с. 38]. Проте варто розпочати реконструкцію Ролзового концепту свободи з його «Теорії справедливості», якій цього року виповнюється 50 років. Сам Ролз вважає засадою свого образу свободи тезу про те, що добробут людей неможливий без співпраці, а розподіл «переваг має бути такий, щоб викликати у всіх, хто бере в цьому участь, включно і з тими, хто перебуває в гіршому становищі, готовність до співпраці» [2, с. 41]. Йдеться про вільних, рівноправних та чесних індивідів, які добровільно беруть на себе певні зобов'язання та обирають два основні принципи справедливості. Саме перший з них і стосується свободи: «кожна особа повинна мати рівне право на щонайширший план рівних основних свобод, і цей план має бути сумісним із подібною схемою свобод для інших. Другий принцип: соціальні й економічні нерівності слід залагоджувати таким чином, щоб а) можна було розсудково сподіватися на їхню корисність для кожного й б) вони пов'язувалися з відкритими для всіх посадами й постами» [2, с. 102]. Це принципи структурування справедливого суспільства, яке забезпечує основні рівні свободи. «Важливими з них є політична свобода (право голосувати й обіймати державну посаду) та свобода слова й зібрань; вольності совісті й думки; свобода особи, куди входять: свобода від психологічного гніту, фізичного нападу та виключення із суспільства (цілість особи); право тримати особисту власність і свобода від свавільного арешту й конфіскації майна, як те визначено концептом верховенства права. Ці свободи мають бути

рівними згідно з першим принципом» [2, с. 103]. Ролз вважає свободу важливою соціальною цінністю, коли стверджує, що основні соціальні цінності, такі як свобода й можливості, прибуток і багатство, «а також соціальні основи самоповаги, – мають розділитися порівну, якщо тільки нерівний розподіл деяких, чи й усіх цих цінностей не є всім на користь» [2, с. 104].

То ж спробуємо виокремити основні складові концепту свободи Дж. Ролза, в якому він прагне вийти за межі дилеми негативної й позитивної свободи, стверджуючи, що основні свободи, «свободи думки, совісті, особи, громадянські свободи не годяться приносити в жертву свободі політичній – свободі рівноправної участі у політичних справах» [2, с. 284]. Для розв'язання цього важливого питання політичної філософії потрібно, на думку Ролза, не так визначення поняття свободи, як розлога теорія права і справедливості. Проте визначення свободи можливе в трьох основних аспектах, які часто-густо набувають контекстуального сенсу і стосуються свободи від низки примусових обмежень у діапазоні «від визначених законом обов'язків та заборон до примусових впливів, породжуваних громадською думкою й соціальним тиском. Переважно я розглядатиму свободу у зв'язку з конституційними й правовими обмеженнями. У цих випадках свобода є певною структурою інституцій, певною системою громадських правил, що визначають права та обов'язки» [2, с. 285]. Уже важливий для багатьох громадян приклад релігійної свободи має бути заснований, на думку Ролза, не так на дозволі практикувати свій особистий вибір, як на правовому обов'язку інших особистостей не ставати на перешкоді таких дій. До цього досить важливого міркування Ролз додає кілька пояснень: по-перше, «основні свободи треба схоплювати як одне ціле, як єдину систему» [2, с. 285]. А по-друге, точне визначення основних свобод слугує для того, щоб надати «ясність стосовно того, чи інституція або закон справді обмежує котрусь основну свободу чи просто її регулює» [2, с. 285]. І на сьогодні сказане Ролзом понад 50 років тому набуло практичного виміру та гострої актуальності у законі президента Франції Макрона щодо мусульманської спільноти його країни. Останні змушені будуть визнати цінності демократичного суспільства, або ж покинути Францію. Це обмеження свободи стане запору-

кою збереження життя та спокою немусульманських спільнот та громадян. І йдеться вже не про правила регулювання дискусій, як говорить далі Ролз, а про способи подальшого співіснування людей з різними уявленнями про цінність людського життя, про взаємини людини і Бога. Проте варто погодитися з Ролзом у наступному аспекті проблеми свободи: визначаючи щонайкращу сукупну систему свободи суспільство (в особі його правлячих еліт) мусить розрізнити регулювання та обмеження й «урівноважувати одну основну свободу з котроюсь іншою, наприклад, свободу слова – з правом на справедливий суд» [2, с. 286].

Важливими вважаємо і висловлені Ролзом сумніви щодо першого принципу справедливості, який стосується того, як вже було визначено вище, що «кожна особа повинна мати рівне право на щонайширший план рівних основних свобод, і цей план має бути сумісним із подібною схемою свобод для інших» [2, с. 102]. Іншими словами, йдеться про так бажану для всіх «свободу рівного громадянства», яку ще варто уточнити. Адже за умов реалістичнішого підходу, коли виходити з припущення, що в найліпшому випадку будь-яку свободу можна зміряти за її власним масштабом, тоді всі чи кілька свобод можна розширювати чи звужувати залежно від їх взаємовпливу. І будь-яка основна свобода, про яку йдеться в першому принципі теорії справедливості, «може бути обмежена тільки заради самої свободи» [2, с. 287]. Звісно, цю переважно формально-раціональну схему функціонування свободи в демократичному суспільстві може адекватно оцінити та практикувати лише розважливий громадянин, з притаманним йому чуттям справедливості.

Важливим положенням «концепту свободи» Дж. Ролза стала його спроба осмислити межі свободи, а також взаємини свободи та рівності. Ролз не вважає примусовими обмеженнями свободи «нездатність скористатися своїми правами й можливостями внаслідок бідності й невігластва» [2, с. 287]. Як же, на думку Ролза, розрізнити свободу та її цінність? По-перше, «свободу репрезентує вивершена система свобод рівного громадянства, тоді як вартість свободи для осіб та груп ґрунтується на їхній здатності домагатися своїх цілей у рамках структури, що її визначає система. Свобода як рівна для всіх вольність є однією й тією самою для кожного; питання відшкодувань за меншу, ніж рівна, свободу не виникає» [2, с. 287].

Але вартість свободи не є однаковою для кожного. Адже очевидно, що більша влада та достаток відкривають більші можливості для здійснення власного «проекту життя». Проте, на думку Ролза, який постійно захищає концепт максимізації мінімуму і справедливої свободи, «менша вартість свободи компенсується, оскільки спроможність не таких ошасливлених членів суспільства досягати своїх цілей була б навіть іще меншою, коли б вони не приймали існуючих нерівностей щоразу, як тільки задовольняється принцип різниці. Але відшкодування за меншу вартість свободи не слід плутати із здійсненням нерівної свободи. Зібравши два принципи до купи, треба зладнати основну структуру так, щоб максимізувати ту вартість для найменш привілейованих у цілій схемі поділюваної всіма рівної свободи. Цим визначається мета соціальної справедливості» [2, с. 288].

Ролз не менше за своїх опонентів розуміє абстрактність свого концепту свободи й окреслює необхідність звернутися до таких аспектів проблеми: розглянути «перший принцип справедливості у зв'язку зі свободами совісті й думки з політичною свободою й свободою особи як таких, що захищені правлінням закону» [2, с. 288]. Проте, розмірковуючи над визначенням пріоритету свободи, Ролз не лише зауважує, що «вищість свободи означає, що свобода може бути обмежена лише заради самої свободи» [2, с. 338], а й наголошує на значенні кантівського розуміння свободи для його концепту справедливості як чесності. «Кантова основна мета – поглибити й виправдати ідею Русо, що свобода є дією у злагоді з таким законом, якого ми даємо самі собі. А це веде не до моральності суворого повеління, а до етики взаємоповаги й почуття власної гідності» [2, с. 353]. Захоплення Ролза кантівським тлумаченням свободи не лише додає додаткових суперечностей його образу свободи як переважно основних інституційних свобод, а й уможливорює перспективи вдосконалення та розвитку цього образу.

Означені застосування дають нам нагоду прояснити значення рівних свобод і навести подальші підстави для першого принципу. До того ж кожен випадок ілюструє вживання критеріїв для обмежування й взаємного прилагоджування усіх свобод, чим пояснюється значення пріоритету свободи. Однак слід наголосити, що це витлу-

мачення основних свобод не пропонується в якості точного критерію, котрий визначає, коли нам виправдано обмеження свободи, хоч основної, хоч якоїсь іншої. Не існує способу уникнути певного покладання на наше чуття рівноваги й судження. І йдеться не просто про розширення та поглиблення тлумачення першого принципу справедливості, головною метою залишається формулювання такої концепції справедливості, «котра б, хоч би скільки вона могла покликатися на наші інтуїтивні спроможності, допомагала нам змусити наші зважені судження про справедливість злитися водно» [2, с. 289]. Тож варто звернутися, як формулює сам Ролз, до «виокремлювання певних фундаментальних структурних рис морального погляду людини» [2, с. 289].

Незважаючи на тривале та досить розлоге, критичне, хоча інколи і не зовсім коректне, переосмислення теорії справедливості Ролза, її основні принципи не лише визначають основні напрями тлумачення цієї проблеми у сучасній політичній філософії. Вони (через його, засновану на чесності, політичну антропологію та принцип рефлексивної рівноваги) надають можливість виходу за межі «трансцендентального інституціоналізму» Дж. Ролза. Проте це ще варто предметно продемонструвати. До того ж тема про взаємини свободи та справедливості потребує подальшого обговорення та детальнішого дослідження на засадах звернення не лише до «Теорії справедливості», а й до інших його праць. Навіть якщо виходити з того, що багато хто читав «Теорію справедливості» Ролза і є обізнаним з основними аспектами його теорії. Відомо, що Ролз стверджує, що основні принципи справедливості укладають вільні та розважливі особистості під «запоною незнання». Суть останньої полягає в тому, щоб, по-перше, «звести до нуля ефекти специфічних випадковостей, що штовхають людей на незгоди, спокушаючи їх експлуатувати соціальні й природні обставини собі на вигоду» [2, с. 197]. Для того, щоб зробити наступний крок у визначенні «запони незнання», Ролз наголошує на тому, що саме таке, спокусливе для критичного розгляду, припущення уможливило виоформлення концепції справедливості, спроможної «породжувати свою власну підтримку. Її принципи мали б бути такими, що, коли їх утілити в основній структурі суспільства, люди старатимуться набувати відповідного чуття справедливості й розвинути в собі бажання діяти у згоді з її засада-

ми» [2, с. 198]. По-друге, описуючи запону незнання як механізму виправлення небезпечної свавільності суспільного життя, Ролз не просто припускає, що «ніхто тут не знає свого місця в суспільстві, свого класового становища чи соціального статусу; не знає тут жодна особа ні своєї частки в розподілі природних активів і здібностей, ні своїх розуму й сили тощо» [2, с. 197]. Проте на цьому Ролз не зупиняється, на що часто не зважають його критики, і робить наступне припущення, яке має вже й моральне навантаження й стосується вільного та розважливого індивіда, який не страждає від заздрощів. Але як тут бути з такими почуттями, як сором та приниження? До цієї проблеми Ролз звертається після завершення свого концепту свободи. У першій частині теорії справедливості її «принципи виводяться з того, що заздрості не існує, тоді як у другій ми розважаємо, чи отримана концепція є придатною з огляду на обставини людського життя» [2, с. 206]. Ситуація, де відбувається вибір основних принципів справедливості, має назву «первісний стан». І в такий спосіб формується загальний принцип справедливості, в якому йдеться про те, що «всі суспільні цінності: свобода і можливість, прибуток і багатство, а також соціальні основи самоповаги, – мають розподілятися порівну, якщо тільки нерівний розподіл деяких, чи й усіх, цих цінностей не є усім на користь» [2, с. 104].

Особливої уваги, в межах осмислення саме негативної свободи, потребує концепт рівної свободи Дж. Ролза, який також апелює до рефлексивної, інтерсуб'єктивної свободи. Визначаючи у «Теорії справедливості» пріоритет свободи, Ролз наголошує: «наші свободи матимуть найтвердіші підвалини, коли їх виводити з таких принципів, що на них можуть пристати особи, котрі перебувають у справедливому становищі й поважають одне одного» [2, с. 337], а «вищість свободи означає, що свобода може бути обмежена лише заради самої свободи» [2, с. 338]. Проте уважне ставлення до роздумів Дж. Ролза дає можливість зробити висновок, що обстоювані ним права та свободи є наслідком взаємного визнання. Відповіді потребує лише питання про умови можливості справедливого обмеження свободи, а також справедливого виходу за межі старої дилеми щастя та свободи. Адже межі свободи означені соціальною природою людини, що втілюється в існування, співіснування низки розмаїтих

свобод. Окреслюючи, як зазначено вище, завдання політичної філософії, Ролз у роздумах про свободу відсилає нас [8, с. 23] до параграфа 26 «Теорії справедливості», де знов і знов прагне захистити такі важливі для всіх нас основні свободи і наражається на критику за абстрактність захисту рівної свободи для всіх. Щоб надати своїм роздумам сили переконливішого аргументу, особливо для відповіді на реальні соціальні проблеми, Ролз (завершуючи свою «Теорію справедливості») звертається до осмислення чільних підстав для пріоритету свободи. Проте й тут він виходить із припущення, яке потребувало і віднайшло свій подальший розвиток у працях А. Сена, М. Нуссбаум та Р. Форста, про те, «що коли особи у первісній позиції знають про можливість дієвого здійснення їхніх основних свобод, вони не підуть на меншу свободу заради більших економічних вигод» [2, с. 732]. Але тут замість крапки варто поставити знак питання.

Таким чином, навіть найкраща теорія, на що Ролз скромно не претендує, має свої межі. У теорії справедливості Ролза низка нагальних питань залишилася без відповіді. Саме в межах критичного осмислення теорії справедливості Дж. Ролза як теорії поєднання рівності та свободи, ми, завдяки Ролзу, маємо новий образ політичної та особистої свободи, який нам пропонують А. Гонет, М. Нуссбаум та Р. Форст. Йдеться насамперед про розвиток у їхніх дослідженнях принципів «рефлексивної рівноваги», «максимізації мінімуму» та створення придатних до життя концептів свободи. У методологічному сенсі, на думку М. Нуссбаум, учениці та послідовниці Ролза (яка прагне творчо окреслити межі його теорії насамперед у праці «Межі справедливості» [5]), йдеться про глибинну суперечність його теорії, в якій Ролз прагнув поєднати класичну теорію суспільної угоди та кантівську моральну філософію. Та «незважаючи на відданість Ролза моральній ідеї рівної поваги, його проект є частиною традиції суспільної угоди, яку він реконструював та інтерпретував» [5, с. 30], а його бачення свободи потребує, на думку Нуссбаум, розвитку та доповнення. Свою змістовно-навантажену модель свободи Нуссбаум розробляє, ототожнюючи вибір та свободу. А основне благо, яке суспільство має запропонувати людині, – це спектр можливостей чи субстанційних свобод, якими люди, при бажанні, можуть вільно скористатися або ж так само вільно знехтувати ними.

Таким чином, гідний людини політичний лад має забезпечити всіх громадян мінімальним рівнем десяти основних можливостей. Йдеться про повагу здатності людей до самовизначення, про мінімальні свободи як про певний «поріг», переступивши який держава аж ніяк не може вважатися справедливою. Окреслюючи ці основні можливості чи свободи, а саме: життя, фізичне здоров'я, тілесна недоторканість (сюди належить вільне пересування та відсутність насильства), можливість вільно відчувати, уявляти та думати; право на емоційний розвиток та критичне мислення; право на вільну належність до «своєї» спільноти за умов відсутності різних видів дискримінації; мати гарантії свободи слова та зібрань, можливість дієвої участі у прийнятті політичних рішень, Нуссбаум говорить не про ідеальний суспільний лад, а про «мінімальну свободу та гідність, за межами яких жодна держава не може вважатися справедливою» [5, с. 103]. Незважаючи на своє прагнення детального викладу життєво-важливих людських свобод, Нуссбаум також знаходиться в межах так би мовити реалістичної утопії, бо так само, як і Дж.Ролз, вважає, що без рівних політичних свобод не існує ніякої можливості досягти бодай мінімальної справедливості. А сам Дж. Ролз слушно вважав свої праці та викладацьку діяльність практичним внеском у подолання теоретичної та реальної напруги між свободою і рівністю, поступової розбудови такого суспільного ладу, який убезпечував би всім громадянам щонайширше поле свободи, засноване на чутті справедливості замість заздрості. Якщо ж філософія свободи Дж. Ролза стосується насамперед інституцій, як він наполягає, розглядаючи її у другій частині «Теорії справедливості» під назвою «Інституції» [2, с. 276–360], то варто було б у її межах (разом з добре відомим в Україні В. Декомбом [1]) ширше подивитися на природу інституцій, вийти за межі вузького значення цього слова, витлумачити їх як «інституції сенсу», які й допоможуть індивіду діяти вільно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декомб В. Інституція в широкому значенні. *Філософська думка*. 2020. № 6. С. 86–97.
2. Ролз Дж. Теорія справедливості. Київ : Основи, 2001. 822 с.

3. Höffe O. *Gerechtigkeit denken. John Rawls' epochales Werk der politischen Philosophie.* München, 2021. 192 S.
4. Honneth A. *Das Recht der Freiheit. Grundriß einer demokratischen Sittlichkeit.* Berlin, 2013. 628 S.
5. Kersting W. *John Rawls zur Einführung.* München, 2001. 235 S.
6. Nussbaum M. *Die Grenzen der Gerechtigkeit.* Frankfurt am Main, 2010. 598 S.
7. Pettit Ph. *Gerechte Freiheit. Moralische Kompass für eine komplexe Welt.* Berlin, 2015. 350 S.
8. Rawls J. *Gerechtigkeit als Fairneß Ein Neuentwurf.* Frankfurt am ain, 2003. 316 S.

REFERENCES

- Descombes, V. (2020). The institution in a wide meaning. *Philosophical thought*. Vol. 6, 86-97. [In Ukrainian].
- Rawls, J. (2001). *Theory of Justice.* Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
- Höffe, O. (2021). *Gerechtigkeit denken. John Rawls' epochales Werk der politischen Philosophie.* München. [In German].
- Honneth, A. (2013). *Das Recht der Freiheit. Grundriß einer demokratischen Sittlichkeit.* Berlin. [In German].
- Kersting, W. (2001). *John Rawls zur Einführung.* München. [In German].
- Nussbaum, M. (2010). *Die Grenzen der Gerechtigkeit.* Frankfurt am Main. [In German].
- Pettit, Ph. (2015). *Gerechte Freiheit. Moralische Kompass für eine komplexe Welt.* Berlin. [In German].
- Rawls, J. (2003). *Gerechtigkeit als Fairneß Ein Neuentwurf.* Frankfurt am Main. [In German].

Liudmyla Sytnichenko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Senior Researcher H.Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: L.Sytnichenko@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7198-9157>

Rawls's philosophy of freedom: the methodological foundations, measures and perspectives

Abstract

The author analyzes the theory of freedom in the political philosophy of J. Rawls, implemented in his works "A Theory of Justice" and "Justice as Fairness", emphasizes the main types of relationship between freedom and justice proposed by Rawls in the context of the theory of justice based on the principles of freedom, minimum and reflective balance. A consistent, relevant for today reconstruction of J. Rawls's philosophy of freedom is based on his opinion that the study of the best way to realize the values of freedom and equality in the "basic structure of society" appears as the main subject of modern political philosophy. Rawls's "definition of the priority of freedom" refers to free, equal and honest individuals who voluntarily assume certain obligations and choose the basic principles of justice, which primarily concern freedom. The article demonstrates that the modern political philosophy (represented by A. Honneth, O. Hoffe, M. Nussbaum) search for overcoming the traditional dilemma of "negative" and "positive" freedom and develop its meaningful, realistic concept. It goes about expanding the "right to freedom", about creating an effective "just freedom" (W. Kersting, M. Nussbaum, F. Pettit), based on the understanding of freedom as the formation of a variety of opportunities for human development and its dignified existence. Exact Rawls's attempt to go beyond the predominantly individualistic-procedural interpretation of freedom may serve to supplement his principle of equal freedom with a meaningful idea of the socio-economic and moral-ethical principles of freedom. Attentive attitude to the ponder of J. Rawls allows us to conclude that his rights and freedoms are the result of mutual recognition. The only question of the conditions for the possibility of a fair restriction of freedom, as well as a fair way out of the eternal dilemma of happiness and freedom, requires the answer. After all, the limits of freedom, as well as its price are marked by its social nature, which is embodied in the need for expanded interpretation of institutions, constant harmonization of regulatory and institutional, legal dimensions of freedom with the real desire of people for freedom and justice.

Keywords: John Rawls, freedom, justice, theory of justice, limits of justice, political philosophy, just freedom.